

DVA RANOROMANIČKA ULOMKA CRKVENOG NAMJEŠTAJA PRONAĐENA U ČETVRTASTOJ KULI KAŠTELA *Tnin*

KATARINA GUGO RUMŠTAJN
Kninski muzej
Fra Luje Maruna 1
HR-22300 Knin
katarina.gugo@public.carnet.hr

UDK: 726.591.033.41(497.5 Knin)
Stručni članak
Professional paper
Primljeno / Received: 2010-03-01

U članku se obrađuju dva nova ranoromanička ulomka crkvenog namještaja pronađena tijekom građevinske i konstruktivne sanacije na kninskoj tvrđavi, točnije sjevernom kaštelu *Tnin* 2006. godine. Prilikom razgradnje četvrtaste kule, koje je išlo do zdrave osnove, pronađena su dva uzidana ranoromanička ulomka, očito kao spolija u zidu. Detaljnom analizom utvrđeno je da ta dva ranoromanička ulomka pripadaju rekonstruiranom pilastru čija su dva originalna ulomka pronađena 1934. godine u bedemima kninske tvrđave. Do sada su, što u objektima kninske tvrđave, što u objektima ispod kninske tvrđave, pronađena i dvadeset četiri ulomka crkvenog namještaja. Upravo jednom od njih posvećuje se pažnja, a to je rekonstruirani pilastar kojemu su dva ulomka originalni dijelovi, a preostala dva rekonstrukcijom su nadomještena. U radu se prvi put objavljuje podatak o pronalasku dvaju ulomaka istoga pilastra koji se kod S. Gunjače navodi pod rednim brojem 9, a kasnije dobiva muzejski inventarni broj 2133. u MHAS-u. Stoga je logično primijetiti da bi i ova dva novopronađena ulomka pripadali istoj crkvi.

Također se navode i komparacije s prethodno pronađenim ulomcima s kninske tvrđave, koje je svojevremeno i V. Delonga analizirala s obzirom na postojanje natpisnog polja na njima. Riječ je o pet ulomaka crkvenog namještaja, i to onih s natpisnim poljem, te ih s obzirom na stilske karakteristike datirala u vrijeme rane romanike. Iz tog vremena poznata je crkva sv. Stjepana s kraja 11 ili prijelaza u 12. st. Na kraju se daje i osvrt na radionički krug kojemu bi mogli pripadati obrađeni ulomci.

KLJUČNE RIJEČI: *srednjovjekovni Knin, pilastar, kimatij, tropruta vrpca, romanička klesarska radionica, crkva sv. Stjepana*

S kninske tvrđave potječe više ulomaka crkvenog namještaja, ukupno njih dvadeset četiri. O njima je pisao S. Gunjača, koji je na temelju ulomaka s natpisnim poljem, poput ostataka dovratnika portala s natpisom STEFATON, zaključio da pripadaju kninskoj katedrali.¹ Bez obzira na ulomke koji na sebi, pored ukrasa imaju i natpisno polje, mislim da se vremenska i radionička pripadnost može odrediti i ulomcima koji imaju samo polja s dekoracijom. Jedan takav ulomak je i rekonstruirani pilastar kojega je obradio S. Gunjača.²

Riječ je o rekonstruiranom pilastru kojega je S. Gunjača u citiranom dijelu objavio pod br. 9, a danas se nalazi u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika – u pod inventarnim brojem 2133. Tom prilikom Gunjača je ustvrdio da dno pilastra nije sačuvano.³ Međutim, s velikim zadovoljstvom mogu reći kako su dva ranoromanička ulomka, koja ovdje kataloški obrađujem, upravo oni originalni ulomci koji nedostaju kako bi pilastar bio cjelovit. Pronađeni su sasvim

¹ S. GUNJAČA, 1960, 124.

² S. GUNJAČA, 1960, 120, T. XIX, 9.

³ S. GUNJAČA, 1960, 120.

slučajno 2006. godine pri radovima konstruktivne i građevinske sanacije četvrtaste kule u sjevernom kninskom kaštelu *Tnin*.⁴ To je ponovno aktualiziralo i pitanje crkve iz koje ulomci potječu, kao i pitanje radioničkog kruga u kojemu su nastali.⁵ Novopronađeni su nalazi dijelova ranoromaničkog pilastra obogatili postojeći fond spomeničke građe starohrvatskog Knina.⁶ Rekonstruirani pilastar danas se nalazi u fundusu Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. Jedan ulomak pripadao bi središnjem dijelu pilastra, odnosno dijelu koji je S. Gunjača nadomjestio rekonstrukcijom, dok je drugi činio dno pilastra. S. Gunjača je i taj ulomak nadomjestio rekonstrukcijom, ali je na sreću, ipak sačuvan.

Na dva originalna ulomka primijetila sam dvije tehnike klesanja. Prva se odnosi na vrijeme nastajanja pilastra u klesarskoj radionici, a druga na obradu donje desne strane gdje se nalaze zasjeci, isto kao na obrađenim ulomcima kod S. Gunjače. Očito je da i ova dva originalna dijela govore o dugoj upotrebi, što potvrđuju i ostaci žbuke na središnjem ulomku pilastra. Složila bih se sa S. Gunjačom da se pilastar, dok je bio u cijelosti sačuvan, koristio vjerojatno za kakav prag, što potvrđuju zakošenja i na dva novopronađena originalna ulomka. U vrijeme kada se pilastar prestao koristiti kao prag, njegovi su ulomci ugrađeni u bedeme i četvrtastu kulu, te je ujedno nastupila i zadnja faza njihove uporabe.

KATALOŠKA OBRADA ULOMAKA

1. inv. br. 17_1 -A; kodna oznaka 510: KNI

Središnji ulomak pilastra - ulomak je od vapnenca, visina ulomka iznosi 19,5 cm, njegova širina je 35,5 cm, a debljina 15 cm. S jedne strane, ulomak pilastra je obrubljen kimatijem položenim u traku cik-cak, i to neposredno uz rub čija širina iznosi 6 cm. Kimatiji su od ukrasnog polja odvojeni užom rubnom profilacijom koja je prisutna na desnoj strani ulomka i njena širina je 1,5 cm. Na lijevoj strani ulomka je nema jer je otučena, ali je ukras najvjerojatnije također bio izveden kimatijem. Desna donja strana središnjeg ulomka otučena je i njena debljina iznosi 9,5 cm. Po sredini ploče nalazi se polje koje je odvojeno od spomenutih rubova rubnom profilacijom. Središnje polje ispunjava tropruta vrpca koja se povija tvoreći četiri polukružnice. U njima su mali trolisni cvjetići, kojima ujedno završavaju polukružnice. Cvjetići su od užih i manjih latica. Polukružnice su položene jedna nasuprot drugoj, a na njihovu spoju su vjerojatno postojale dvije ravne crte koje su činile stilizirano uže, ali su nažalost dva para otučena, dok je treći par kraćih ravnih crta sačuvan. Tamo gdje su kratke paralelno postavljene crte otučene, polukružnice izgledaju kao da su povezane kraćom širom vrpcom.

Svojevremeno je I. Petricioli za sličan ukras na nekim ranoromaničkim ulomcima izveden zareza koji su tekli preko vrpce, ukazivao da su čest pratitelj predromaničkih reljefa,⁷ kao i niz drugih dekorativnih motiva, primjerice, troprute vrpce, ili pak specifične kuke. Navedeni su ukrasi u upotrebi i dalje kroz romaniku.

⁴ Poslove građevinske i konstruktivne sanacije i konzervacije obavili su djelatnici Minigradnje d.o.o., pod nadzorom pročelnika gosp. M. Mendošića i mr.sc. J. Čužele iz Konzervatorskog odjela iz Šibenika, a na osnovi Izvedbenog projekta, *Kninska tvrđava – Sanacija sjevernog zida tvrđave*, Šibenik 2005., 1-13. Naručitelj poslova bio je Kninski muzej. I danas se također nastavlja sanacija sjevernog kaštela *Tnin*,

zahvaljujući dugoročnom planu sanacije kninske tvrđave i ustrajnosti ravnatelja Kninskog muzeja gosp. Z. Jelića.

⁵ N. JAKŠIĆ, 1981, 27.

⁶ Ulomci pilastra se nalaze u Kninskom muzeju pod inventarnim brojem 17_1-A i 17_2-A; kodne oznake 510: KNI.

⁷ I. PETRICIOLI, 1960, 47.

Na kraju obrade prvog ulomka, ističem da je u čitavoj svojoj širini, nažalost, otučen. To je učinjeno radi lakše ugradnje u kninsku četverokutnu kulu. Prilikom računalnog spajanja ulomaka bilo je vidljivo da nedostaje veći dio donjeg dijela ulomka duž čitave svoje širine, kao što nedostaje i krajnja rubna letvica s desne strane. Računalnim spajanjem originalnih ulomaka namjerno je ostavljena praznina kako bi se uočilo što nedostaje. Također se u radu donosi i računalna rekonstrukcija sa svim originalnim i nedostajućim dijelovima.

2. inv. br. 17_2 -A; kodna oznaka 510: KNI

Ulomak dna pilastra - visina ulomka je 19,5 cm, njegova širina je 37, 2 cm, a debljina 15 cm. Lijevi rub ulomka je širine 4,5 cm, dok je desni rub širine 7,5 cm. Ulomak je od vapnenca i nešto je svjetliji od prethodnog jer se preko cijele površine nalazi tanji sloj žbuke. Unutar rubova nalazi se jača rubna profilacija debljine 1,5 cm kojom je odvojeno središnje polje. Rubni prostor ispunjen je kimatijem s desne strane ukrasnog polja, dok se s lijeve strane kimatij teško uočava, iako je vjerojatno postojao. Na donjoj rubnoj strani ulomka nema kimatija, čak niti u tragovima. Nameće se zaključak da ga nije ni bilo. Krajevi između scolikog ornamenta koji se nalazi u središnjem polju i rubne profilacije ispunjeni su kimatijem. Između rubne profilacije i scolikog ornamenta, kako na ulomcima koje je obrađivao S. Gunjača, tako i na dva nova ulomka, polukružnice su identične. Zatvaraju se s vanjske strane i savijaju prema unutra. Lome se također na vertikalnom dijelu. Tada vanjski dio troprute vrpce postaje izduženi palmin list koji se vertikalno spušta duž rubne profilacije. Komparacijom s Gunjačinim originalom može se uočiti da se između izduženog palminog lista i stiliziranog cvjetića nalaze još dva manja palmina lista. Na novopronađenom kninskom originalu moguće je uočiti veći palmin list koji se vertikalno spušta i polovicu drugog lista s desne strane u ukrasnom polju, jednako kao i s lijeve strane. Krajevi troprute vrpce na kninskom ulomku, prije svoga završetka u središnjem polju, završavaju scolikim ornamentom spojenim s dvije paralelno postavljene kraće crte koje predstavljaju stilizirano uže. Neposredno ispod njega nalazi se deblja stilizirana latica cvijeta. Za razliku od prethodno obrađenog ulomka, na ovom ulomku listovi palmete su deblji, kao i stilizirani cvjetići.

Komparirajući prvi i drugi ranoromanički ulomak pilastra, vidljivo je da se i kod prvog ulomka uočava obrada debljih stiliziranih cvjetića. Nadalje, četiri polukružnice međusobno su povezane stiliziranim užetom, koje okomito siječe troprute polukružnice. Stilizirano uže kod oba ulomka čine tri para vertikalno postavljenih kratkih crta. Okomito na takvo uže padaju nešto uže profilirane i stilizirane latice. Desna je u cijelosti sačuvana, dok je lijeva oštećena.

Sl. 1. Pogled na kaštel Tnin iz zraka, četvrtastu kulu i položaj crkve sv. Stjepana
(foto: Z. Alajbeg; računalna obrada: J. Jelić).

Fig. 1. Aerial view of the fortress of Tnin, the square tower and the position of the Church of St. Stephen
(photo: Z. Alajbeg; computer enhancement: J. Jelić).

PITANJE CRKVENOG OBJEKTA IZ KOJEGA POTJEČU ULOMCI PILASTRA

Kada se razmatra položaj crkvenih objekata na području srednjovjekovnog kninskog podgrađa, zbog nedovoljne se istraženosti mora krenuti od proučavanja planova iz kasnijih razdoblja, koja su još uvijek vjerodostojan prikaz razvoja graditeljskih dostignuća ranijih razdoblja. Takav jedan plan potječe iz 1688. godine, a svojevremeno ga je objavila B. Bezić. To je plan koji je nastao iz pera tadašnjega mletačkog inženjera kartografa O. Alberghettija.⁸ U novije su se vrijeme pojavili radovi povijesnoga karaktera koji se bave pitanjima razvoja kninskog podgrađa i razvoja grada Knina. Osamdesetih godina dvadesetog stoljeća F. Smiljanić se pozabavio ubikacijom crkve Sv. Stjepana. Njegova razmatranja o smještaju crkve Sv. Stjepana upućuju na rekonstrukciju srednjovjekovnog kninskog grada prema planu mletačkog inženjera O. Alberghettija iz 1688. godine.⁹

Analizirajući plan, uočava se da se crkva Sv. Stjepana nalazila u podnožju polukružne kule na kninskoj tvrđavi. Ta polukružna kula nalazi se neposredno s desne strane staze koja vodi prema sjevernom kaštelu *Tnin*. Stoga se može logično zaključiti da su se ulomci uzidani u četvrtastu kulu najstarijeg tvrđavskog grada već nalazili u kuli. Kada je nastao Alberghettijev plan već je postojao formiran tvrđavski sustav obrane s bedemima i polukružnom kulom u podnožju koje su se nalazili ostaci crkve. Za pretpostaviti je da je u cijelosti bila razgrađena, jer se na tom potezu, gdje je označena crkva Sv. Stjepana, u njezinoj neposrednoj blizini diže i tvrđavski zid koji je spojen s Loredanovim vratima, Gornjim vratima ili Vratima od Skradina.¹⁰ Crkvu sv. Stjepana spominje i V. Delonga, i to u kontekstu pronađenih ranoromaničkih natpisa na arhitravima oltarne pregrade iz iste crkve, a koji su pronađeni kao spolije u zidovima kuća na tvrđavi, i to njih pet¹¹. Podatci koje je svojevremeno donijela V. Delonga govore o postojanju crkve s kraja 11. ili prijelaza u 12. st. Po tada pronađenim ulomcima zaključila je da je riječ o ulomcima arhitrava oltarne ograde¹². Ukazala je i na činjenicu da ulomci, po svemu sudeći, pripadaju istoj crkvi.¹³ V. Delonga je, proučavajući ranoromaničke ulomke koje prethodno obradio i S. Gunjača, posvetila najviše pažnje natpisnom polju. Pored natpisnog polja ulomci su sadržavali i ukras lozicom, girlandom, kimatijem i palmetom.¹⁴

KOMPARATIVNI MATERIJAL ZA DVA RANOROMANIČKA ULOMKA PILASTRA

Ulomci koje je objavio S. Gunjača, a koji su u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu dobili inventarnu oznaku 2133, na prvom su mjestu među komparativnim materijalom za novopronađene ranoromaničke ulomke.¹⁵

Uspoređujući prethodno pronađene kninske ulomke s dva nova pronađena originala, uočljive su iste stilske karakteristike, kako u obradi, tako i u dekoraciji. Ono što nedostaje prvom originalnom ulomku (inv. br. 17_1-A) jest krajnji desni rubni dio letvice koji zatvara prostor između kimatija postavljenih cik-cak i rubne profilacije koja ih zatvara u odnosu na središnje polje. S lijeve strane širokog ruba istoga originala nema rubne letvice, a ukras kimatijem

⁸ B. BEZIĆ, 1980, 140.

⁹ F. SMILJANIĆ, 1985, 129.

¹⁰ B. BEZIĆ, 1980, 143.

¹¹ V. DELONGA, 1996, 103, 105.

¹² V. DELONGA, 1996, 103.

¹³ V. DELONGA, 1996, 103.

¹⁴ V. DELONGA, 1996, 103-106.

¹⁵ S. GUNJAČA, 2009, 172.

Sl. 2. Dva originalna ranoromanička ulomka pilastra pronađena u četvrtastoj kuli kaštela Tnin.
(foto: K. Gugo Rumštajn).

Fig. 2. Two original early Romanesque pilaster fragments found in the square tower of Tnin fortress.
(photo: K. Gugo Rumštajn).

je otučen. Također se ne može jasno raspoznati ni rubna profilacija prema središnjem polju. Na preostala dva, uvjetno nazvana, *Gunjačina originala*, vidljiva su sva tri bitna elementa: rubna letvica, ukras kimatija izveden cik-cak te rubna profilacija prema središnjem polju ulomaka.

Kod drugog originalnog ulomka (inv. br. 17_2-A) rubnu letvicu s desne strane teško je prepoznati jer je otučena. Vidljiv je ukras kimatija izveden cik-cak. Rubna profilacija vidljiva je jasnije na desnoj strani, nego što je to slučaj na lijevoj strani ulomka. U lijevom rubnom prostoru ulomka ukras kimatija vjerojatno je postojao, ali je kasnijom uporabom ulomka otučen. Donji rubni dio pilastra nije imao nikakav ukras. Na početnom dijelu pilastra između ruba i središnjeg polja nalazi se uža rubna profilacija što nije slučaj s originalnim dnom pilastra gdje nema rubne profilacije.

Sl. 3. Pokušaj računalnog spajanja dva originalna ranoromanička ulomka sa preostalim originalima koje je svojevremeno objavio S. Gunjača. (autor računalnog spajanja: J. Jelić).

Fig. 3. Computer-based attempt to join the two original early Romanesque fragments with the other original pieces that were formerly published by Gunjača (computer reconstruction: J. Jelić).

RADIONIČKI KLESARSKI KRUG

Svojevremeno je po pitanju klesarskih radionica N. Jakšić iznio mišljenje da je na području Knina djelovala radionica iz koje su i prethodno analizirani ranoromanički ulomci s kninske tvrđave svakako mogli potjecati. Iznio je i komparaciju navedenog materijala s romaničkim ulomcima iz nedaleke Biskupije.¹⁶ Istaknuo je tom prilikom ulomke koji nisu samo plošno ukrašavani, kako on kaže, dvoprutim ili troprutim pletovima.¹⁷

Analizom navedenih ulomaka N. Jakšić je došao do zaključka da se obrada kamene plastike može usko vezati uz jedan određeni kninski radionički krug. Primjerice, zaključio je da se kninski ulomci sastoje od više horizontalnih pojaseva, u kojima se uvijek pojavljuju motivi intermitirajuće lozice, kimatija, karakterističnih kuka, girlanda, naizmjenične palmete kao i natpisno polje.¹⁸

Analiza navedenih ranoromaničkih ulomaka pokazala je da se radi o istoj obradi, bez obzira što je ovdje riječ samo o plošnom ukrašavanju. Ponavljanje motiva poput kimatija i stiliziranih listića ukazuje na istu karakterističnu obradu kao i na ulomcima koje je svojevremeno analizirao N. Jakšić. Kao što je N. Jakšić na analiziranim ulomcima uočavao karakteristične kuke kao nasljeđe iz predromanike, tako se i na dva ranoromanička ulomka uočava tropruta vrpca koja se povija u polukružnicu. Ukrasne motive palmeta, kimatija i girlande N. Jakšić je istaknuo kao karakteristične motive romaničke kninske radionice.¹⁹ Drugi kninski lokalitet koji bih ovdje usputno izdvojila je Kapitul, s kojega također potječu tri ranoromanička ulomka. Mišljenja sam da se mogu također svrstati u isti radionički krug. Njih je svojevremeno obradio T. Burić.²⁰

U skupini romaničkog crkvenog namještaja kao komparativni materijal skulptura je brojnija i cjelovitija. Ona je u kninskom slučaju puno bolje poznata, i to posebice s biskupijskog lokaliteta Crkvina²¹ pri čemu je velik doprinos dao I. Petricioli, kako proučavanju romaničke skulpture s kninskog područja, tako i skulpture sa širih prostora.

Na kraju, kao zaključak može se reći da su u četvrtastoj kuli pronađena dva ranoromanička ulomka crkvenog namještaja – pilastra, čiju je rekonstrukciju svojevremeno objavio S. Gunjača. Tad je objavio dva originalna ulomka pilastra, potom izradio poprilično vjernu rekonstrukciju, koja u manjoj mjeri ima svojih nedostataka, što je i razumljivo. Dva nova pronađena ranoromanička ulomka pilastra svojim stilskim karakteristikama samo potvrđuju postojanje jednog istog radioničkog kruga koji je karakterističan i za pet ranoromaničkih ulomaka koje je svojevremeno analizirala V. Delonga.

Pronalazak dvaju ranoromaničkih ulomaka zasigurno produžuje i vrijeme trajanja kamenog namještaja s pojavom troprute vrpce, u obliku kakav se pojavljuje na kninskim ulomcima. Uspoređujući dekorativne karakteristike ranoromaničkih ulomaka, i to onih koji su objavljeni ranije s onima novopronađenima, može se reći da je uistinu riječ o potvrdi jedne te iste klesarske romaničke radionice ili pak radioničkog kruga, ili pripadnosti istom crkvenom objektu, u ovom slučaju crkvi sv. Stjepana u Kninu.

¹⁶ N. JAKŠIĆ, 1981, 27.

¹⁷ N. JAKŠIĆ, 1981, 27.

¹⁸ N. JAKŠIĆ, 1981, 33.

¹⁹ N. JAKŠIĆ, 1981, 32.

²⁰ T. BURIC, 1992, 102.

²¹ I. PETRICIOLI, 1960, 61.

LITERATURA

- BEZIĆ, B., 1980. - Bosiljka Bezić, Prilog poznavanju kninske tvrđave, , *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (=Fiskovićev zbornik II), 22, Split, 137-150.
- BURIĆ, T., 1992. - Tonči Burić, Ranosrednjovjekovna skulptura s Kapitula kod Knina, 15, Zagreb, 97-122.
- DELONGA, V., 1996. - Vedrana Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split.
- GUGO RUMŠTAJN, K., 2009. - Katarina Gugo Rumštajn, *Ostaci antičke i srednjovjekovne arhitekture na kninskom području*, magistarski rad, Zagreb.
- GUNJAČA, S., 1960. - Stjepan Gunjača, *Tiniensia Archaeologica-Historica-Topographica II, Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 7, Zagreb, 7-142.
- GUNJAČA, S., 2009. - Stjepan Gunjača, *Tiniensia Archaeologica Historica Topographica*, Split.
- JAKŠIĆ, N., 1981. - Nikola Jakšić, Romanička klesarska radionica iz Knina, *Peristil*, 24, Zagreb, 27-33.
- PETRICIOLI, I., 1960. - Ivo Petricioli, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*, Zagreb.
- SMILJANIĆ, F., 1985. - Franjo Smiljanić, Nastanak i razvoj srednjovjekovnog knina, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti*, 24(11), Zadar, 119-132.

TWO EARLY ROMANESQUE FRAGMENTS OF CHURCH FURNISHINGS FOUND IN THE
SQUARE TOWER OF THE TNIN FORTRESS

SUMMARY

The article analyzes two newly discovered original early Romanesque fragments of a pilaster that was long ago reconstructed by Gunjača on the basis of two original pieces, while the other two were replaced. During structural repairs and conservation at the fortress of Tnin in Knin in 2006, the missing two original segments were discovered, which Gunjača had though had been forever lost. They consist of the central part of the pilaster and the base. The fragments are analyzed in catalogue form. In addition to the analysis of the two newly found fragments, other fragments discovered earlier that also have early Romanesque characteristics were also considered. In contrast to the majority of earlier known examples that have an inscription field, fragments are analyzed here that have a characteristic decoration that ties them to the previously noted finds. Through a method of comparison, stylistic decorative traits are noted that characterize one and the other fragment on the kymation. The comparisons were carried out not merely on the early Romanesque fragments from the Knin fortress, but also from the site of Kapitul, and further on one fragment of an architrave beam whose provenience is not known, currently located in the Archaeological Museum in Split. As it has the same stylistic decorative characteristics as the two new Romanesque fragments from Knin, a three-braided ribbon and stylized flowers, it probably came from the same workshop circle or even the same ecclesiastical structure, the Church of St. Stephen in Knin. As arched elements that come from Kapitul are also located in the Archaeological Museum in Split, it is not excluded that several fragments that are kept in the that museum come from the Knin region.

The analysis carried out on the two new early Romanesque pilaster fragments has led to results tied to the question of the stonemasonry workshops, or workshop circle in which the carving took place. The emphasis on a workshop circle in Knin again becomes topical, and explanations offered by earlier researchers for this Knin workshop find their confirmation in the discovery of these two new early Romanesque fragments.

It can be concluded that the investigation into the past of Knin becomes more interesting everyday in archaeological terms, as it once was long before. This refers primarily to the area of Podgrađa (the suburbium), where excavations have been performed for several years, as well as the Knin fortress itself. The results of such investigation, as well as the conservation works following structural repairs that have been carried out at the Knin

fortress for a long time at the northern fortress of Tnin, are particularly valuable, as they are one of the indicators of the development of the medieval city, as indicated by the discovered material, as well as the stone furnishings. Similarly, in this case the confirmation of the existence of an ecclesiastical structure has acquired full meaning though the identification of its interior stone inventory.

KEY WORDS: *mediaeval Knin, pilaster, kymation, three-braided ribbon, Romanesque stonemasonry workshop, Church of St. Stephen*

Prijevod / *Translation*: Barbara Smith-Demo